

RAZNOLIKO O JANEZU SVETOKRIŠKEM, RETORSTVU IN BAROKU

Zbornik o Janezu Svetokriškem: Prispevki s simpozija v Vipavskem Križu, 22.–24. aprila 1999. Ur. J. Pogačnik in J. Faganel. Ljubljana: SAZU in Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2000 (SAZU, Razred za filološke in literarne vede; Dela 49/6). 527 str.

Pri tu obravnavanem *Zborniku o Janezu Svetokriškem* je morda najbolj fascinantno to, da se bralcu že pri uvodnem prelistavanju ne predstavi kot samozadostna celota, temveč kot del širšega in dolgoročnejšega projekta. Le-tega je sprožilo srečno naključje, ko se je zdaj že pokojni italijanski kirurg dr. Bruno Breschi iz spoštovanja do svojih slovenskih korenin odločil v celoti financirati reprint *Svetega priročnika (Sacrum promptuarium)*, monumentalnega dela baročnega pridigarja Janeza Svetokriškega v petih knjigah, in to namero zaupal bratom kapucinom iz Vipavskega Križa. Nalogo je prevzela SAZU, za izvedbo zahtevnega projekta (z vsemi kazali, predgovori, cenzorskimi poročili ter iluminacijami vred šteje *Sveti priročnik* skoraj 2900 strani!) pa je bil določen redakcijski odbor z akademikom Jožetom Pogačnikom na čelu, vanj so bili vključeni še Metod Benedik in akademik Kajetan Gantar kot člana ter Jože Faganel, sodelavec ZRC SAZU, kot tajnik. Faksimile *Svetega priročnika*, ki je izšel konec 1998, je pomenil šele začetek obsežnejšega projekta o najpomembnejšem pridigarju slovenske protireformacije. Že med pripravo na pretisk se je namreč pokazalo, da bo objava tega prej izjemno težko dostopnega dela zahtevala ustrezno spremno besedo in znanstveni komentar. Porodila se je zamisel o posebnem mednarodnem znanstvenem simpoziju o Svetokriškem, katerega referati bi v zborniški obliki tvorili dodatni samostojni zvezek k izdaji faksimila. Tridnevni simpozij, katerega pripravo in izvedbo je prevzel omenjeni štiričlanski odbor kot izdajo faksimila, je bil uspešno izveden aprila 1999, na njem predstavljeni referati pa so v tiskani obliki izšli v tu obravnavanem *Zborniku* leta 2000. Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pa je od leta 1998 pod vodstvom Marka Snoja v pripravi slovar besedja Janeza Svetokriškega kot nadaljnji zvezek izdaj o Svetokriškem.

Sam simpozij v Vipavskem Križu je po uvodnih besedah (str. 13) takratnega predsednika SAZU **Franceta Bernika** krona prizadevanj, s katerimi skuša SAZU osvetliti vsa obdobja slovenske zgodovine, še posebej tista, ki so bila v preteklosti zapostavljena. V zvezi s sistematično multidisciplinarno reinterpretacijo slovenskega baroka sta SAZU in ljubljanska Filozofska fakulteta že veliko postorili. Velikega pomena je bil mednarodni simpozij o baroku 1987 v organizaciji Jožeta Koruze in ljubljanske slavistike; prispevki so izšli 1989 kot deveta knjiga v zbirki *Obdobja (Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, v nadaljevanju Obdobja 9)*. SAZU se je pozorno posvetila Janezu Vajkardu Valvasorju (simpozijski zbornik je izšel leta 1990), leta 1994 pa je izdala še simpozijski zbornik o Akademiji operozov (mimogrede: zanimivo hipotezo, da je bil član te elitne družbe morda tudi Svetokriški, je ponovno obudil Boštjan M. Turk ravno v tu obravnavanem *Zborniku*). ZRC SAZU, soorganizator projekta o Svetokriškem, je 2001 prek medtem ustanovljene Fundacije dr. Breschija izdal še faksimile pridig Rogerija Ljubljanskega *Palmarium empyreum* v dveh zvezkih s spremnim zvezkom študij. Sedanje aktivno raziskovanje baroka že samo po sebi kaže na preteklo nezanimanje za to v marsičem težko doumljivo obdobje; slovenska literarna zgodovina je na raznovrstne načine prikazovala t. i. kulturni molk med protestantizmom ter *Pisanicami*, tezo o slovenskem literarnem zamudništvu pa so nekateri prešernoslovci prignali tako daleč, da so kot prvega pravega slovenskega barokista označili kar Prešerna (Boris Paternu v razpravi *Barok pri Prešernu, Obdobja 9, 77*). Cilj simpozija o Svetokriškem je bil predvsem ugotoviti temeljne prvine, zaradi katerih je Svetokriški danes zanimanja vreden pojav. **Jože Pogačnik**, predsednik uredniškega odbora in žal že pokojni pomemben poznavalec opusa kapucinskega pridigarja, v sestavku *Zborniku* na pot (9–11) izpo-

stavlja tri prvine: Svetokriški s svojim pridigarским opusom je predstavnik literarnega standarda visokega baroka, je nosilec posebnosti slovenskega knjižnega jezika ter vse bolj očitno tudi nosilec še danes aktualnih teoloških razsežnosti. Navkljub mnenju o vsestranski zapostavljenosti in prezrtosti Svetokriškega v preteklosti je treba opozoriti, da mu veljave glede razvoja knjižnega jezika niso jemali niti v predvojni liberalni niti v povojni marksistični ideologiji, čeprav res ni bil tako cenjen kot dandanes. Manj se je o njem razmišljalo kot o predstavniku baroka. Tretja, teološka prvina pa je ustrezno mesto našla šele v obravnavanem *Zborniku*; da je bila dolgo zapostavljena, zgovorno pove že podatek (376), da sta se poleg Metoda Benedika s krščanstvom v *Svetem priročniku* ukvarjala le še Alojz Vetrh ter Mirko Kralj.

Predavatelj, ki so sodelovali na simpoziju, je bilo 22, vendar sta dva avtorja nastopila s skupnim izdelkom; po že končanem simpoziju sta prispela še dva prispevka, torej je v *Zborniku* skupno natisnjenih 23 študij. Izbira sodelujočih je res skrbna, saj je sleherni od sodelujočih strokovnjak na področjih, ki se tičejo Svetokriškega. Od nesodelujočih na simpoziju kaže kot pomembna raziskovalca Svetokriškega omeniti Igorja Grdino (*Starejša slovenska nabožna književnost*, 1995, 1996, 1997; *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, 1999) ter Matjaža Kmecla, ki je ob že objavljenih prispevkih tudi avtor enega zadnjih zabeleženih člankov o Svetokriškem (Humor in erotika na nenavadnem kraju, *Primorska srečanja* 2001, št. 246). Poznavanju baroka sta veliko doprinesla pokojna Jože Koruza in Anton Slodnjak. Za dostopnost pridig Svetokriškega pa je precej naredil Mirko Rupel, ki je že 1937 uredil izbrano berilo *Sacrum promptuarium Janeza Svetokriškega*, ga opremil s spremno študijo in opombami ter arhaični jezik posodobil s prečkovanjem v latinico; Ruplov izbor je bil ponatisnjen 1991 ob 300-letnici izida prve knjige *Svetega priročnika* z uvodno besedo Matjaža Kmecla. Prispevki v slovenskem jeziku, predstavljeni na simpoziju o Svetokriškem, imajo v *Zborniku* sinopsise in povzetke prevedene večinoma v italijanščino (verjetno zaradi donatorja, pa tudi pri Svetokriškem je opazen vpliv Italije), le izjemoma je prevod v nemščini, angleščini ali francoščini. Ni jasno, ali je ta jezikovna pestrost posledica nedosledne prevajalske politike ali težnje, da bi bil *Zbornik* vsaj v posameznostih dostopen čim širšemu krogu tujejezičnih bralcev. Poleg tega kot gosta v svojih rodnih jezikih sodelujeta Gerhard Giesemann iz Giessna ter Josip Bratulić iz Zagreba, s čimer število tujih jezikov naraste na pet. Na simpoziju so bili – zaradi večje preglednosti tez in lažje diskusije – prispevki razvrščeni po tematskih sklopih (literarnozgodovinski in -teoretični, zgodovinski, teološki, jezikoslovni ter dokumentacijski). Ta razdelitev je v *Zborniku* porušena, ker so uredniki razprave obravnavali kot celote in jih razporedili po abecednem zaporedju avtorjev. Zaradi jedrnatere obravnave sem za potrebe te ocene študije zasilno strnil v tri sklope: obravnava kulturno-zgodovinskih okoliščin *Svetega priročnika*, analiza *Svetega priročnika* ter sinteza (primerjava Svetokriškega z drugimi avtorji, njegovo umeščanje v literarnozgodovinske tokove ali dojemanje njegovega dela skozi čas – recepcijski vidik).

Prvi sklop razprav (kulturno-zgodovinske okoliščine *Svetega priročnika*) večinoma strnjeno prikazuje čas in okolje, v katerem je deloval najpomembnejši kapucinski pridigar. V čem so se kapucini razlikovali od jezuitov, kakšne so bile kapucinske konstitucije, kaj predstavlja pozitivna dogmatično-katehitična pridiga ipd. so vprašanja, na katera v prispevku Kapucinska pridigarska dejavnost odgovarja **Metod Benedik**, tudi sam kapucinski pater, teolog in cerkveni zgodovinar; pozornost namenja še predstavitvi kapucinskih pridigarjev, ki jih natančneje obravnava **Jože Faganel** v svojem spisu o retorstvu na Slovenskem. V njem gre za pregleden prikaz pridigarstva na Slovenskem v času katoliškega preporoda, v katerem ima posebno mesto baročna pridigarska trojica Janeza Svetokriškega, Rogerija Ljubljanskega ter jezuita Jerneja Basarja. **Jože Mlinarič** se loteva opisa zgodovinskih razmer na Slovenskem v času Svetokriškega, njegovo razpravo pa dopolnjuje **Branko Marušič** s prikazom razmer v Goriški grofiji, kjer se je Svetokriški rodil in umrl; njegov življenjepiš, za *Zbornik* sta ga popisala brata kapucina **Štefan Kožuh** ter **Angel Kralj**, sicer ni v celoti preverljiv, vendar je brskanje po kapucinskih arhivih odkrilo

marsikatero oporno točko. Avtorja sta ob pozornem prebiranju njegove zaobljube namreč nesporno ugotovila, da je Svetokriški rojen leta 1647, kar upoštevajo vsi avtorji v *Zborniku*. Ob dejstvu, da je bilo do sedaj v veljavi več možnih letnic (navsezadnje je celo v kolofonu vseh petih knjig faksimila iz 1998 natisnjena letnica 1648), je to vsekakor zanimivo odkritje. Posvetno ime Janeza Svetokriškega je Tobija Lionelli, znan je tudi kot Ivan Krstnik od Svetega Križa (ta naziv je morda najpristnejši, saj se je sam podpisoval *F. Joan. Baptista á S. Cruce Vipacensi Capucinus* z manjšimi variacijami). Kljub temu se kot možen kraj njegovega rojstva pojavljajo še Črniče. Svetokriški svojih pridig ne bi izdal brez pomoči sponzorjev, ki so gmotno podprli vsak eno knjigo *Svetega priročnika*; podatke o njih je zbral **France M. Dolinar**.

Drugi, osrednji sklop prispevkov predstavlja analiza *Svetega priročnika*. Pri teh študijah sta opazna dva različna metodološka pristopa. Pri prvem, ki je pogostejši, raziskovalec izpostavi neko lastnost, ki bolj ali manj očitno preveva *Sveti priročnik*, in nato to lastnost v potankostih opazuje pri posameznih pridigah. Ta način uporabljajo Jurij Bizjak, ko v pridigah išče medbesedilne povezave na *Sveto pismo*, Kajetan Gantar, ki ga zanima prisotnost latinskega jezika v *Svetem priročniku*, Marija Stanonik, ki v pridigah išče elemente slovstvene folklorne, Vinko A. Škafar s teološkim vidikom ter Anton Mlinar z moralnim in etičnim vidikom *Svetega priročnika*. Soroden cilj kot omenjeni avtorji ima tudi **Gerhard Giesemann**, ki v pridigah sledi dvema miselnima tokovoma baročne dvojnosti ter poantirane antiteze, s čimer opozarja na zavestno uporabo baročnih retoričnih tehnik pri Svetokriškem. Raziskovalni trud teh razprav je obrodil sadove. **Jurij Bizjak**, sicer koprski pomožni škof, v govorici *Svetega priročnika* odkriva podobne lastnosti kot v svetopisemskih prilikah (39). Sklicevanje na jednatost, nazornost in preprostost pri baročnem pridigarju morda zveni nekoliko presenetljivo, upoštevajoč nizanje baročno preobloženih ekzemplov, vendar so ravno to bila osnovna navodila kapucinske pridige, o čemer se lahko bralec pouči že pri Benediku (19–22). V ostalem delu svoje obsežne študije se Bizjak ukvarja z vprašanjem svetopisemskih prevodov, ki naj bi jih pri citiranju uporabljal Svetokriški, na koncu pa poda seznam uvodnih svetopisemskih citatov pri vseh pridigah (razen šestih, kjer citat ni iz *Biblije*) z natančnim navedkom, kar njihovo preverjanje močno olajša, saj Svetokriški pri citiranju navaja le številko svetopisemskega poglavja brez vrstic. Tudi prispevek **Kajetana Gantarja** daje tehtne rezultate; izkaže se, da je Svetokriški poleg svetopisemskih avtorjev najraje citiral Seneko (120) in da je pri pisanju pridig pretanjeno upošteval naslovnik (123–24). Zanimivo je še sklepno razmišljanje o funkciji latinskih vrivkov, ki so pri nekaterih pridigah nerazumno obsežni. **Marija Stanonik** je v pridigah našla obilico folklornih elementov, primernih za analizo. Kot ostali baročni avtorji jih je tudi Svetokriški uporabljal za ilustracijo in podkrepitev moralnih naukov ter nasvetov za življenje po božjih zapovedih (367), čeprav v njih ne manjka humorja, ki so ga raziskali že Mirko Rupel, Jože Koruza ter Matjaž Kmecl. Marija Stanonik opozarja zlasti na povezavo motivov slovstvene folklorne pri piscih različnih dob. S tem dobiva prisotnost slovstvene folklorne v slovenski književnosti celostnejšo podobo, h kateri je avtorica pripomogla že z njenima preteklima raziskavama o slovstveni folklori pri protestantih in Valvasorju. **Vinko A. Škafar** že z naslovom svoje razprave Teologija Janeza Svetokriškega nakazuje, da je predmet raziskave ta nekoč dokaj zapostavljen vidik. Pod drobnogledom se znajdejo teološki viri *Svetega priročnika*, pri čemer seveda prednjači *Sveto pismo*. Škafar se tako kot Bizjak sprašuje, katere prevode je Svetokriški uporabljal. Sledi obravnava teoloških tem (posebej je izpostavljena mariologija, ki je imela v baroku pri katoliškem bogoslužju velik pomen) ter teološkega odnosa Svetokriškega do svojega časa, s čimer se Škafar že delno navezuje na **Antona Mlinarja** in njegovo podrobno zgodovinsko umestitev vprašanja vrednot v *Svetem priročniku*; v splošnem gre za religiozni in kulturno-politični prepad v Evropi ter tudi v Cerkvi, ki ga Svetokriški »komaj omenja, dá pa ga čutiti« (230). Poglavitno tezo, da je Svetokriški institucionalni vidik uspel preseči le s suverenim osebnim vidikom morale, Mlinar zagovarja skozi poglavja o spovedni moralni, narativni etiki, svobodi vesti, dekalogu in stanovskih vprašanjih v pridigah. Pomenljivo

je že dejstvo, da se njihov pisec zavestno ni skliceval na svoje sodobnike, temveč je avtoriteto iskal v preteklosti.

Drugi pristop k analizi *Svetega priročnika*, ki prav tako nastopa v *Zborniku*, že vnaprej omeji predmet raziskave le na del pridig in svojih spoznanj ne posploši na cel *Sveti priročnik*. Takšna je obsežna jezikoslovna razprava **Jožeta Toporišiča**. Avtor uvodoma obravnava jedrnat historiat dosedanjih obravnjav jezika Janeza Svetokriškega, čemur sledi podrobnejša analiza izbrane pridige z besedoslovnega ter skladenjskega stališča. Pri obravnavi besedja je najznačilnejša pogosta uporaba prevzetih besed, zlasti iz nemškega jezika; njegov vpliv je viden tudi pri besedni skladnji. Največ pozornosti je namenjeno skladnji povedi, zlasti naštevalni likovnosti, s katero se je kapucinski pridigar izkazal kot pravi retorični mojster. Kot slabost pri Svetokriškem pa Toporišič opaža nepravilni položaj naslonk in spodrivanje nedovršnikov z dovršniki. **Marijan Smolik** svojo raziskavo omeji na svetniške (hagiografske) pridige, zbrane v tretji knjigi *Svetega priročnika*. Gre za kar 56 pridig, Smolik jih podrobneje obravnava osem. Pridige za svetniške godove so bile v 17. stol. izjemnega pomena, saj je bil med zapovedanimi prazniki god marsikateriga svetnika, nepismenemu ljudstvu pa še niso bili dostopni svetniški življenjepisi. Presenetljivo je, da Svetokriški svetniške godove pojmuje zelo široko, saj je mednje uvrstil Marijine ter Jezusove praznike, čeprav jim je prostor namenil že v prvih dveh knjigah *Priročnika*. Tudi najbolj znana pridiga Na noviga lejta dan, v kateri pridigar občinstvu deli »faconetelne«, je dejansko pridiga za Jezusov praznik (Gospodovo obrezovanje).

Zadnji in najboljšežnji sklop *Zbornika* predstavljajo sintetične študije. Pri njih gre zlasti za primerjavo Svetokriškega z drugimi pridigarji (Karel Mihael Attems, Jernej Basar, Peter Budin, Jožef Cusani, Rogerij Ljubljanski, Janez Ludvik Schönleben, pa tudi Abraham a Sancta Clara, Paolo Segneri, Giambattista Marino, Emanuele Tesauro in Štefan Zagrebec) ali avtorji, ki niso baročni pridigarji (ti so tema jezikoslovnih prispevkov Majde Merše ter Irene Orel). Posebnega pomena so razprave, ki skušajo Svetokriškemu najti ustrezno mesto v literarnozgodovinskem kontekstu (Jože Pogačnik, Atilij Rakar) ali opazujejo recepcijo njegovega dela skozi čas (Boštjan M. Turk).

Kot je razvidno iz navedene razčlenitve, ima poseben pomen primerjava Svetokriškega z drugimi pridigarji, med katerimi je veliko število tujih. Težnje po obračanju v tujino ne gre razumeti kot same sebi namen, gre bolj za izogibanje podvajanju izsledkov. Primerjave Svetokriškega z drugimi glavnimi slovenskimi baročnimi pisci Kastelcem, Rogerijem in Basarjem so namreč v grobem obdelali že avtorji (zlasti Breda Pogorelec ter Tomaž Sajovic) v zborniku *Obdobja 9* (1989). Poleg tega Pogačnik v uredniškem predgovoru (10) pojasnjuje, da je bila na simpoziju o Svetokriškem posebna težnja namenjena osvetlitvi njegovega dela kot zgodovinskega pojava v baroku posebej cenjene retorske proze. Pojem retorska proza sicer izvira iz nemške literarne vede in zajema tisti presežek cerkvenega govorništva, ki je umetnostno zanimiv, to je individualna umetniška nadgradnja ustaljenih retorskih vzorcev, ki lahko privede do estetskega učinkovanja (295). Ker je retorska proza širši kulturni pojav, se je raziskovalna pozornost posameznih referatov morala ozreti v tujino. V nemški in italijanski prostor je posegel A. Slavko Snoj, v italijanskega zlasti Atilij Rakar, v hrvaškega Josip Bratulić, Abrahamu a S. Clara se je posebej posvetil Mirko Križman. Že prej je bilo znano, da je bil Svetokriški pomemben vir za srbskega pridigarja Gabrijela Venclovića, na simpoziju pa je poznavalec hrvaške baročne homiletike na zagrebški Filozofski fakulteti **Josip Bratulić** ugotovil, da je podobno vplival tudi na sočasno kajkavsko hrvaško pridigarstvo. Povezava pravzaprav ni presenetljiva, saj je štajerska kapucinska provinca, ki ji je pripadal Svetokriški, imela samostane v kajkavskem predelu Hrvaške, kjer je Svetokriški preživel del študija. Kapucinu Štefanu Zagrebcu, ki je kmalu po Svetokriškem izdal svoje peteroknjžje pridig, Bratulić namenja posebno pozornost, saj sta si s Svetokriškim po načinu pridiganja ter biografsko zelo podobna. **Mirko Križman** se je primerjave med Svetokriškim in Abrahamom a S. Clara lotil drugače; ker neposrednih stikov

nista imela, so predmet raziskave predvsem podobnosti ter razlike njunih slogov, za kar je seveda potrebna tudi analiza. Križman v mestoma esejističnem stilu na številnih primerih izčrpno analizira oba pridigarja in ju v sklepnem delu svoje obsežne razprave okarakterizira: Abraham se mu zdi ostrejši, jezikovno pestrejši in literarno bolj nadarjen, Svetokriški pa mirnejši, bolj ljudski, a hkrati slikovit ter v citatih privzdignjen. Obema je skupno prevzemanje pripovedniške vloge in pogosta uporaba citatov. Pri Križmanu gre delno za obravnavo pridig s homiletičnega vidika (tj. z vidika nauka o cerkvenem govorništvu), to pa je metoda, ki jo uporablja **A. Slavko Snoj**. Izkáže se, da so si pridige v *Svetem priročniku* strukturno podobne, značilna je tridelna zgradba, ki je še sholastična dediščina. Snoj nadalje primerja strukturo pridig Svetokriškega s pridigami Abrahama a S. Clara in Paola Segnerija; oba avtorja sta bila sicer že v preteklosti omenjena kot možni vzor Svetokriškemu (Abraham pri Petru Levcu in Antonu Medvedu, Segneri pa pri Janku Bratini in Joži Glonarju). V sklepnem delu Snoj pridige obravnava še vsebinsko ter pri tem opozori (346), da so pridige Svetokriškega večinoma tematične in ne bibličnoeksegetične. To je zanimivo, saj Benedik ter Bizjak v svojih razpravah izpostavljata ravno njihovo biblično naravo.

Ob vseh konfrontacijah Svetokriškega s tujimi avtorji se zdi, da je primerjava s slovenskimi pridigarji v *Zborniku* kar malo v ozadju, čeprav ne gre zanemariti **Lojzke Bratuž** z Videmske univerze in njenega prispevka o pridigarstvu ter nabožnem slovstvu na Goriškem v 18. stol. Primerjavi s Svetokriškim so podvrženi Karel Mihael Attems, Jožef Cusani ter Peter Budin. O Attemsu je avtorica pisala že v *Obdobjih 9* (1989), pohvalna pa je obravnavo doslej neznanega Petra Budina in njegovega *Devinskega rokopisa*, ki na podrobnejšo analizo še čaka. Za vtis je faksimile odlomka iz rokopisa celo natisnjen na koncu študije (90–91). Pomembni sta tudi lingvistični razpravi **Majde Merše** in **Irene Orel**. Prva avtorica se loteva primerjave glagolov pri slovenskih protestantskih piscih in Svetokriškem, pri čemer dokazuje, da jezik baročnega pridigarja, vsaj kar se besednega izbora ter uresničevanja glagolskih razmerij tiče, ne odstopa bistveno od protestanske tradicije; izjema je le raba dialektizmov in romanskih besed. Pri Ireni Orel gre za primerjavo časovno ter funkcijsko zaznamovane leksike *Svetega priročnika* z besediščem sočasnega latinsko-slovenskega slovarja *Dictionarium latino-carniolicum* avtorjev Matije Kastelca in Gregorja Vorenca, o katerem je bilo že veliko povedanega že v *Obdobjih 9* (prispevka Irene Orel ter Ade Vidovič-Muhe). Omenjeni rokopisni slovar (izšel je 1997 v slovensko-latinski preobrnitvi Jožeta Stabeja) je bil spisan pred *Svetim priročnikom* in bil pozneje zgolj prepisan, torej ni mogel zajeti obsežne pridigarske leksike. Pri primerjavi zato prihaja do neujemanj, in sicer predvsem v izrazni ter manj v pomenski podobi besed. Rezultati obeh lingvističnih raziskav so delni, saj avtorici v analizi nista mogli upoštevati celotnega nabora besed, ker še nista dokončana niti slovar besedja protestantskih piscev niti Svetokriškega.

Vprašanje uvrščanja kapucinskega pridigarja v zgodovinske ter stilne tokove (barok, marinizem) vsak po svoje odpirata Jože Pogačnik in Atilij Rakar, avtorja, ki sta v preteklosti najbolj vneto opozarjala na zapostavljenost Svetokriškega ter na njegovo povezanost z visokim barokom in retorstvom. Svetokriškega je kot enega največjih slovanskih baročnih pridigarjev prvi označil madžarski raziskovalec baroka Andreas Angyal (*Die slawische Barockwelt*, 1961) in ne kak slovenski zgodovinar. **Jože Pogačnik** (9, 290) tako meni, da pri nas to vprašanje šele postaja aktualno. V svoji razpravi obravnava pester historiat pojma barok v evropski zgodovini, čemur sledi izbor najznačilnejših baročnih prvin v *Svetem priročniku*. Romanist **Atilij Rakar** vprašanje baroka pri Svetokriškem skrči na marinizem, italijansko stilno inačico baroka. Študija si prizadeva odnos Svetokriškega do baroka opredeliti s pomočjo retoričnih vzorcev dveh v marinizmu delujočih retorjev, Emanuela Tesaura ter Giambattiste Marina; po slednjem nosi stil ime, čeprav sploh ni bil cerkveni pridigar. Marino je iz pridige naredil literarno zvrst na najbolj radikalen način, torej tako, da je (ker ni bil duhovnik) izdal zbirko fiktivnih pridig, Tesauru pa je poleg pridiganja znan še po teoretičnem definiranju baročne retorike. Rakar ob primerih izpeljuje

osnovno tezo razprave, da je Svetokriški uspel mojstrsko nadgraditi Marinov retorični vzorec, torej sodi v vrh retorske proze.

Naključje abecedne razvrstitve avtorjev je hotelo, da zadnja študija v *Zborniku* pripada **Boštjanu M. Turku**. Vendar njegov obsežni prispevek o Svetokriškem in slovenski literarni zgodovini sodi ravno na konec *Zbornika*, saj sklepa njegovo temeljno misel, izraženo že v Pogačnikovem predgovoru, hkrati pa s sintezo dojemanja *Svetega priročnika* skozi zgodovino ter paleto recepcijskih vidikov utira pot v prihodnost. Razprava, ki jo avtor posveča spominu prof. Jožeta Koruze, se v prvem delu ukvarja z likom kapucinskega pridigarja in njegovemu mestu znotraj baroka. Tu je osrednje vprašanje hipotetična pripadnost Svetokriškega Akademiji operozov, ki ji Turk posveča izjemno pozornost. Pod drobnogledom se znajde zapis Marka Pohlina, »prvega zgodovinarja naše literature« (473), ki je Svetokriškega s pridevkom *Promptus* postavil med člane Akademije. S tem podatkom Svetokriški stopi v zavest domače literarne vede (že pred Pohlinom ga je izpričano omenjal Peter Anton Codelli, ki ga Turk ne obravnava), a je že takoj žrtev nerazumevanja, kajti Kopitar Pohlinovo oznako zanika, to pa – kot ugotovi že Pogačnik – prevzame tudi poznejša slovstvena zgodovina. Pohlino tezo o akademskem statusu Svetokriškega skuša Turk rehabilitirati kot »hipotetično pozitivno dejstvo« (454). V nadaljevanju prispevka sledi pretanjena raziskava sodb o Svetokriškem, ki so se nabrale od Pohlina do konca 20. stol. Kot avtorje objektivnih in daljnosežnih sodb Turk izpostavlja Julija Kleinmayerja, ki v svoji *Zgodovini* Svetokriškega obravnava sicer faktografsko površno, a ga prvi poveže z retorstvom, Janka Šlebingerja, ki je Svetokriškega že pred 95 leti označil za »očeta slovenske homiletike« (469), ter Matijo Murka, ki je prvi govoril o romanski in baročni identiteti našega največjega pridigarja. Te sodbe so daljnosežne, ker opozarjajo na prvine, brez katerih se Svetokriškega ne da ustrezno dojeti. Brez njih je bil Svetokriški po drugi svetovni vojni podvržen ideološkimi izkrivljanjem, ki so iz njega naredila »homiletičnega klovna in pavliho« (461–65). Turk s tem cilja na kopico izborov (redka izjema je že omenjeni Ruplov *Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega*, 1937, ponatis 1991), ki so v pridigah iskali zlasti duhovite ter žgečkljive anekdote, jih iztrgali iz konteksta in s tem Svetokriškega prikazali v burkaški luči. Takšno izkrivljanje vidi Turk tudi v nekaterih delih Matjaža Kmecla, ki so v Turkovi študiji omenjena, vendar »v izogib osebnih noti« (474) z opuščnim imenom avtorja. Vzrok temu je verjetno dejstvo, da sta avtorja svoji nasprotujoči si stališči glede baročne književnosti že polemično soočila 1997 v *Delu*.

Zbornik o Svetokriškem sklepa **Marko Kranjec** z Bibliografijo, ki vsebuje literaturo o Svetokriškem in objave njegovih pridig, ter Seznamom pridig v *Svetem priročniku*. Seznam vseh 233 pridig ponuja celosten pregled nad sestavo peteroknjižja; Svetokriški ima za en sam praznik ali priložnost pogosto več pridig, vendar se vsebinsko skoraj ne ponavlja. Zlasti pri peti knjigi, v kateri je zbral pridige za vse nedelje v letu, se je moral pazljivo izogniti podvajanju s prvima dvema knjigama, kjer so posamezne nedeljske pridige. Enako velja za Marijine in Jezusove praznike, ki so raztreseni po prvih treh knjigah. Seznamu je priložena popravljena Preglednica napačnega številčenja izvornika (Errata). Seznam pridig ter Errata sta rubriki čisto praktičnega značaja, namenjeni branju in raziskovanju faksimila *Svetega priročnika*. Pravzaprav je v luči obravnave *Zbornika* kar malo zbledel pomen prvega faksimila pridigarskega peteroknjižja, saj je prej težko dostopno delo približal zunajinstitucionalnim raziskovalcem, študentom ipd. Bibliografija o Svetokriškem je v vsem času do konca avgusta 1999 zaznala zgolj tri doktorske disertacije o Svetokriškem, nobenega diplomskega dela ter le peščico seminarjev. V novejšem času je bera univerzitetnega raziskovanja znatno bogatejša; samo v letu 2001 sta bili po zaslugi faksimila na Filozofski fakulteti zagovarjani dve diplomski nalogi o Svetokriškem.

Na koncu te ocene je najbrž umestno vprašanje, kaj bistvenega prinaša obravnavani *Zbornik* v znanstvene kroge. Kakšnih prelomnih spoznanj ni prinesel, a saj to niti ni bil njegov namen (10); utrdil je spoznanja o baroku kot kulturnemu obdobju in Svetokriškem kot njegovem po-

membrnem predstavniku. Avtorji so se tematike lotevali na raznovrstne načine ter se ponekod dokopali do zanimivih sklepov glede vprašanja, s čim je baročni pridigar dandanes še lahko zanimiv. A. Slavko Snoj je npr. izpostavil mnenje, da bi Svetokriški lahko bil pomemben za komunikologijo in sodobno didaktiko javnega govornega nastopanja (347), ne le za literarno vedo. Raziskovalna obzorja so se na simpoziju skratka širila zlasti v širino in ne toliko v globino. Pri tem je odlika *Zbornika* gotovo njegovo zanimanje za primerjave Svetokriškega s tujimi pridigarji. Tako se širi spoznanje o takratni vpetosti slovenskega prostora v širše, pri Svetokriškem romansko okolje; ker priznanja o pomembnosti Svetokriškega prihajajo tudi iz tujine, ni proti temu nobenega razloga. Spremembe percepcije Svetokriškega (in baroka v splošnem) se seveda ne da spremeniti čez noč, v družbi so še preveč zasidrane teze o slovenskem literarnem zamudništvu ter protireformatorskem kulturnem nazadnjaštvu. Pogačnik, Rakar in Turk v svojih razmišljanjih tako ugotavljajo, da se je slovenska literarna zgodovina šele dobro zavedla objektivne veljave baroka ter da je projekt definicije baroka kot »celovite kulturne formacije« (466) še nedokončan. Duhovni oče tega projekta je bil Jože Koruza, organizator mednarodnega simpozija *Obdobja 9 o baroku*, vendar projekta zaradi smrti ni uspel poglobiti po svojih željah. Zbornik *Obdobja 9* (1989) je – po uvodnih besedah urednika Aleksandra Skaze – tako ostal na pol poti do celovite podobe baroka; ni je mogel ponuditi niti *Zbornik o Svetokriškem*, saj je kljub težnjam po raziskovanju v širino kajpak preveč skoncentriran na enega pridigarja, da bi mogel zajeti kulturno celoto. Slika je jasnejša s postavitvijo posameznih projektov v niz od simpozija *Obdobja 9* prek Valvasorja ter Akademije operozov, ponatisa *Svetega priročnika* do simpozija o Svetokriškem in njegove zborniške oblike. K temu je treba pridati faksimile Rogerija Ljubljanskega z zbornikom razprav (2001), pa se pot do celostne reinterpretacije slovenskega baroka zdi jasnejša.

Matjaž Zaplotnik
Kranj

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_1_7.pdf | DOST. 30/06/24 17.27